

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

De grenspaal van Saventerloo in Zaventem

monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:
Grenspaal Saventerloo, Zaventem (Nossegem),
Burggrachtstraat 1a (deel) – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/23094/101.1

Joeri Mertens

26/07/2017

INHOUDSTAFEL

1.	Thema	4
1.1.	Vlaamse Rand	4
1.2.	Klein erfgoed	4
1.3.	grenspalen	5
2.	Beschrijvend gedeelte	6
2.1.	Situering	6
2.2.	Historisch overzicht	6
2.2.1.	De grenspaal van Saventerloo	6
2.2.2.	Grenspalen	6
2.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	7
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	7
3.	Evaluerend gedeelte	7
3.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	7
3.2.	Motivering van het type bescherming	7
3.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	8
3.4.	Juridische toestand	8
3.4.1.	Onroerend Erfgoed:	8
3.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	8
4.	Beheersvisie	8
4.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	8
4.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	9
4.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	9
5.	Bronnen	9
6.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	10
6.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	10
6.2.	Fotobijlage	10

1. THEMA

In de beleidsbrief 2017¹ voorziet minister Bourgeois onder initiatief 13 het verder inventariseren en opstellen van beschermingsvoorstellen in hanteerbare deelpakketten. Daarbij wordt de Vlaamse Rand genoemd als initiatief volgend op de lopende herinventarisatie.

Dit dossier behoort tot de thematisch-geografische beschermingscampagne 'Klein erfgoed in de Vlaamse Rand' waarin 12 items worden voorgesteld voor bescherming.

1.1. Vlaamse Rand

De 'Vlaamse Rand' omvat de 19 Vlaamse gemeenten die een gordel vormen rond het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, meer bepaald: Asse, Beersel, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Hoeilaart, Kraainem, Linkebeek, Machelen, Meise, Merchtem, Overijse, Sint-Genesius-Rode, Sint-Pieters-Leeuw, Tervuren, Vilvoorde, Wemmel, Wezembeek-Oppem en Zaventem.

1.2. Klein erfgoed

Klein erfgoed is volgens de definitie in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed² een zeer ruim begrip dat omheiningen, fontein, gedenktekens, kruisen, sculpturen, kapellen, uurwerken, tuinelementen, ... omvat. Kleine erfgoedelementen zijn in het straatbeeld aanwezig, maken het leven aangenamer, zijn uitermate nuttig of functioneren als stiltepunt.

Veel openbaar klein erfgoed staat in nauwe verbinding met het volksgeloof zoals blijkt uit de vele kleine kapellen, wegwijzers, heiligen- en Christusbeelden, standbeelden en fetishbomen die de Vlaamse stads- en dorpskernen en het platteland sieren.

Er zijn tevens de publieke uitingen van macht zoals de schandpalen, perrons en marktkruisen.

Daarnaast zijn er de grens- en afbakeningspalen, rustbanken, waterputten en pompen, fontein, lantaarns, wegwijzers, kilometer- en mijlpalen, wachthuisjes, geodetische punten, en ander functioneel straatmeubilair.

De herdenkingstekens gelden als collectief geheugen voor historische personen of feiten zoals de beide wereldoorlogen of ongevals- en moordkruisen voor individuen.

Ook op privéterrein, vaak in grote domeinen en parken, kan klein erfgoed voorkomen onder de vorm van tuinpriëlen, keermuren, omheiningen, eendenkooien, sculpturen, ...

Kleine erfgoedelementen zijn echter zo evident in onze leefomgeving dat ze zelden opgemerkt worden. Het is een erfgoedtype dat ook vandaag nog met gelijkaardige moderne typologieën in het straatbeeld aanwezig is. Nog steeds worden er wegwijzers, verlichtingspalen, herdenkingstekens en ongevalskruisen opgericht.

Het zijn fragiele erfgoedelementen die stilletjes verdwijnen net omdat ze klein en evident zijn, omdat hun functie voorbijgestreefd is, omdat ze verplaatst of vervangen worden door nieuwere exemplaren. Van de 7 wegwijzers die sinds 2001 werden geregistreerd in de Vlaamse Rand bleven er anno 2017 nog 5 bewaard; nog in 2007 werd een 17de-eeuws moordkruis gerenoveerd met een volledig verlies van authenticiteit en erfgoedwaarde als gevolg.

Het agentschap Onroerend Erfgoed screende in het voorjaar van 2017 de Inventaris van het Onroerend Erfgoed in Vlaanderen op klein erfgoed op openbaar domein in de Vlaamse Rand. De 56 opgenomen kleine erfgoedelementen vertegenwoordigen alle hoger opgesomde categorieën. Niet betreedbare kapellen die traditioneel tot het 19de en 20ste-

¹ VLAAMS PARLEMENT 2016: 931 (2016-2017) – Nr. 1 ingediend op 21 oktober 2016 (2016-2017) Beleidsbrief Onroerend Erfgoed 2016-2017 ingediend door minister-president Geert Bourgeois [online] <https://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2016-2017/g931-1.pdf>, Brussel, 26 (geraadpleegd op 26 mei 2017).

² AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *klein erfgoed* (ID: 237) [online], <https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/237> (geraadpleegd op 21 februari 2017).

eeuwse kleine erfgoed worden gerekend zijn niet onderzocht wegens hun specifieke typologie. Zeven relictten werden vroeger reeds wettelijk beschermd.

- Beersel, Kapel de Roode Poort, dorpsgezicht sinds 2004, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/701>.
- Grimbergen, waterpomp uit de 19de eeuw, dorpsgezicht sinds 1997, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/587>.
- Kraainem, standbeeld Joséphine Charlotte, monument sinds 2014, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/1854>.
- Kraainem, standbeeld koningin Astrid, monument sinds 2014, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/1850>.
- Sint-Genesius-Rode, kruis van graaf de Croix, dorpsgezicht sinds 1982, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/1894>.
- Tervuren, beeld van een Afrikaanse olifant, monument sinds 2009, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/12224>.
- Tervuren, pijlerkapel met linden, landschap sinds 1950, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/836>.

De resterende erfgoedrelictten werden in functie van een potentiële bescherming geselecteerd op basis van volgende criteria: authenticiteit, zeldzaamheid, herkenbaarheid, representativiteit, ensemblewaarde en contextwaarde.

Er worden 12 kleine erfgoedrelictten op openbaar domein, verspreid over de volledige Vlaamse Rand, voorgesteld ter bescherming:

- 2 ongevalskruisen (in Beersel en Sint-Genesius-Rode)
- 1 wachthokje in Tervuren
- 1 kunstwerk in Dilbeek
- 1 grenspaal in Zaventem
- 1 kilometerpaal in Tervuren
- 3 pijlerkapellen (2 in Beersel en 1 in Dilbeek)
- 3 wegwijzers (2 in Sint-Pieters-Leeuw en 1 in Hoeilaart)

1.3. grenspalen

In de Inventaris van het Onroerend Erfgoed werden 85 grenspalen opgenomen waarvan slechts een 5-tal in Vlaams Brabant. De grenspalen in Vlaams Brabant zijn allen afkomstig van het jachtgebied Saventerloo. Slechts het exemplaar te Zaventem (Nossegem) staat nog op zijn vermoedelijke oorspronkelijke plaats. De vier andere bekende exemplaren werden voor het gemeentehuis van Machelen (Diegem) herplaatst³.

Bibliografie:

BAAS H., MOBACH B. & RENES H. 2005: *Leestekens van het landschap 188 landschapselementen in kort bestek*, Utrecht, 56.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Gemeentehuis van Diegem met school* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/77567> (geraadpleegd op 12 juni 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016: *Beschermd klein erfgoed onder de loep* [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/portaal/bericht/267> (geraadpleegd op 21 februari 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: *klein erfgoed (ID: 237)* [online], <https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/237> (geraadpleegd op 21 februari 2017).

³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Gemeentehuis van Diegem met school* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/77567> (geraadpleegd op 12 juni 2017).

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Situering

De grenspaal werd in 1985 teruggevonden bij de afbraak van een muur bij de kleuter- en lagere school in de Bruggrachtstraat te Zaventem (Nossegem). Hij werd opgesteld nabij de vindplaats in een plantsoen op het schoolterrein, Burggrachtstraat 1A te Zaventem.

2.2. Historisch overzicht⁴

2.2.1. De grenspaal van Saventerloo

Ten noordoosten van Zaventem lag oorspronkelijk het 'Saventerloo', een groot bosrijk domein dat zich uitstrekte over Zaventem, Diegem, Melsbroek, Steenokkerzeel, Humelgem en Nossegem. Het bosgebied dat aangeduid staat op de Fricxkaart van 1712 was zo'n 640 hectaren groot. Het maakte deel uit van de jachtwarande van de hertogen van Brabant en werd in 1525 door keizer Karel V afgestaan aan Karel de Lannoy, diplomaat, veldheer, heer van Steenokkerzeel, onderkoning van Napels en ridder in de Orde van het Gulden Vlies. In de loop van de 17de en 18de eeuw werd 'de Lo' bijna volledig ontbost. Op de Ferrariskaart van 1770-1778 is er nog een beperkt deel overgebleven onder de benaming '*Bois de Bruyère*', vandaag gekend als Nossegembos. Het oude domein, of een deel ervan, was in de late 18de eeuw nog eigendom van de Oostenrijkse vorsten.

Het Sint-Andrieskruis op de paal verwijst naar de Bourgondische dynastie en de cijfers en letters verwijzen vermoedelijk naar een verloren gegane kaart met aanduiding van de 150 grenspalen waarmee het domein volgens Hoflack zou afgebakend geweest zijn. Slechts enkele van de grenspalen bleven bewaard. Vier exemplaren werden verplaatst en opgesteld voor het gemeentehuis van Diegem, deelgemeente van Machelen. In Nossegem bleef één grenspaal bewaard op de speelplaats van de kleuter- en lagere school.

De paal in Zaventem kwam aan het licht toen in 1985 een betonnen muur tussen de schoolpoort en het rusthuis werd afgebroken. De grenspaal werd opgesteld in het plantsoen van de school nabij de plaats waar hij gevonden werd. Hij kan op geen enkele bekende historische kaart worden teruggevonden.

2.2.2. Grenspalen

Over grenspalen werd weinig gepubliceerd⁵ en ook in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed werd er slechts de laatste jaren aandacht aan besteed. In de Inventaris werden 89 grenspalen en grensstenen opgenomen van over heel Vlaanderen. Onder 'grenspalen' vallen zowel landsgrenzen, provinciegrenzen, gemeentegrenzen, als grenzen tussen private eigendommen, jachtgebieden en rechtsgebieden. De grenspalen daterende van de 16de tot 19de eeuw.

T. Brouwer (1978) gaat ervan uit dat grenspalen meestal geplaatst werden na een geschil of ter bekrachtiging van een grensovereenkomst of grenscorrectie. De eerste palen werden in Nederland vermeld in de 14de eeuw. Het waren blijkbaar houten palen. Vanaf de 16de eeuw komen stenen exemplaren voor. Nog volgens Brouwers zijn de bekendste grenspalen uit de 16de eeuw de exemplaren tussen Staatse en Spaanse gebieden. De eerste grenspalen waren ook daar vermoedelijk uitgevoerd uit hout en werden later vervangen door de 18de-eeuwse natuursteen exemplaren tussen Staatse en Oostenrijkse gebieden

⁴ HOFACK D. 1998: Een afbakeningspaal op de speelplaats van de Sint-Lambertusschool te Nossegem. *Eigen Schoon en de Brabander*, LXXXI 10-11-12, 415-416.

⁵ Voor de beschrijving werd vooral geput uit:

BAAS H., MOBACH B. & RENES H. 2005: *Leestekens van het landschap 188 landschapselementen in kort bestek*, Utrecht, 56.

BROUWER T. 1978: *Grenspalen in Nederland*, Zutphen.

HOFACK D. 1998: Een afbakeningspaal op de speelplaats van de Sint-Lambertusschool te Nossegem. *Eigen Schoon en de Brabander* LXXXI 10-11-12, 415-416.

en de 19de-eeuwse grenspalen tussen België en de buurlanden. Mogelijk werden de grenspalen van Saventerloo geplaatst naar aanleiding van de schenking van het domein aan Karel de Lannoy in 1525.

Er bestaan geen vaste richtlijnen voor de verschijningsvormen van grenspalen. Ze werden zeer vaak in blauwe hardsteen vervaardigd, maar ook lokale steensoorten komen voor en in de 19de eeuw worden ze ook uit gietijzer vervaardigd. Hun afwerking varieert van ongedecoreerd tot rijkelijk versierd. Een lijn geeft soms de grens aan en wapenschilden, initialen, decoratieve elementen wijzen op de eigenaar van de steen. De decoratie werd steeds gericht naar de kern van het domein en niet naar het buitengebied.

2.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Het natuurstenen paaltje heeft een bovenzijde van ongeveer 20 bij 15 centimeter en steekt ongeveer 40 cm boven het maaiveld uit. Op de voorzijde staat de afbeelding in hoogrelief van een Sint-Andriaskruis en enkele ingekapte letters en cijfers. Op de bovenzijde werd een V-vormige groef ingebeiteld die de grens tussen Saventerloo en het buitengebied aanduidde.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van de grenspaal is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 27 februari 2017. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van de grenspaal op het moment van de bescherming.

De grenspaal vertoont behoudens verborgen gebreken geen sporen van verregaand verval. De natuurlijke slijtsporen als gevolg van een eeuwenlange opstelling in open lucht zijn zichtbaar.

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

De 16de-eeuwse grenspaal van Saventerloo in Zaventem heeft historische waarde omdat hij één van de oudst bewaarde voorbeelden van natuurstenen grenspalen in Vlaanderen is. Het Sint-Andreaskruis verwijst nog naar de Bourgondische dynastie die het domein oorspronkelijk in bezit had. Andere inscripties verwijzen vermoedelijk naar een nog niet gelokaliseerde kaart die de locatie van alle ongeveer 150 grenspalen van het jachtdomein Saventerloo bevat. Vermoedelijk werd de grenspaal opgetrokken ter gelegenheid van de schenking van het jachtdomein Saventerloo door keizer Karel V aan Karel de Lannoy in 1525. De bekapte grenspaal is voor zover bekend de enige bewaarde grenspaal van het jachtdomein Saventerloo die nog op zijn originele plaats staat.

De architecturale waarde van de grenspaal van Saventerloo ligt in zijn uitzonderlijke ouderdom; eerste helft 16de eeuw. De steen, bekapt met het Sint-Andreaskruis, het heraldisch symbool van het Bourgondische hof, is een representatief materieel voorbeeld van een in de 16de eeuw uitzonderlijk in steen uitgevoerde historische domeinafbakening.

3.2. Motivering van het type bescherming

De grenspaal van Saventerloo wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Gezien de ruimere omgeving geen meerwaarde heeft voor de interpretatie of leesbaarheid van de grenspaal wordt hij beschermd als een op zichzelf staand erfgoedelement.

3.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De bescherming beperkt zich tot de voetafdruk van de grenspaal.

3.4. Juridische toestand

3.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

De grenspaal werd in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed opgenomen onder IDnummer 216480 en vastgesteld sinds 11 december 2014.

3.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Conform het gewestplan Halle-Vilvoorde, goedgekeurd bij koninklijk besluit op 7 maart 1977, staat de grenspaal in woongebied.

De grenspaal staat binnen de afbakening van het RUP '*VSGB en aansluitende open ruimtegebieden*', goedgekeurd op 16/12/2011 in een woongebied met overdruk '*ongelijkvloerse verkeers- en vervoersinfrastructuur*'.

4. BEHEERSVISIE

4.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wenselijk uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder lichten we een aantal van deze beheersdoelstellingen toe zodat duidelijk is wat er mee wordt bedoeld.

De bescherming van de Grenspaal Saventerloo in Vilvoorde (Nossegem) beoogt het behoud van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen. De grenspaal blijft bij voorkeur op de huidige plek behouden, in goede bouwfysische toestand. Verplaatsing, steeds op hetzelfde perceel, aansluitend bij de Burggrachtstraat en in de nabijheid van de perceelsgrens met het ouderlingentehuis is mogelijk voor zover noodzakelijk voor de heraanleg van de weg of herinrichting van het perceel.

Als enige verbod geldt het herkappen van de grenspaal daar de authenticiteit dan verloren gaat.

4.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

4.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

5. BRONNEN

Carte des Pays-Bas, Fricx, Koninklijke Bibliotheek van België, uitgegeven in 1712, schaal 1:10.000.

Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden voor zijn Koninklijke Hoogheid de Hertog Karel Alexander van Lotharingen, Jozef Jean François de Ferraris, Koninklijke Bibliotheek van België, uitgegeven in 1770-1778, schaal 1:11.520 herleid naar 1:25.000.

BAAS H., MOBACH B. & RENES H. 2005: *Leestekens van het landschap 188 landschapselementen in kort bestek*, Utrecht, 56.

Beschermingsdossier: Grenspaal Saventerloo, monument

BROUWER T. 1978: *Grenspalen in Nederland*, Zutphen.

HOFACK D. 1998: Een afbakeningspaal op de speelplaats van de Sint-Lambertusschool te Nossegem. *Eigen Schoon en de Brabander*, LXXXI 10-11-12, 415-416.

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: grenspalen in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed [online]: https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten?tekst=&rechtsgevolgen=&type=&provincie=&gemeente=&deelgemeente=&straat_naam=&typologie=grenspalen&context=&materiaal=&soort=&tag=&datering=&stijl=&persoon_naam=&gebeurtenis=&zoeken=zoeken (geraadpleegd op 1 maart 2017).

AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017: grensstenen in de Inventaris van het Onroerend Erfgoed [online]: https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten?tekst=&rechtsgevolgen=&type=&provincie=&gemeente=&deelgemeente=&straat_naam=&typologie=grensstenen&context=&materiaal=&soort=&tag=&datering=&stijl=&persoon_naam=&gebeurtenis=&zoeken=zoeken (geraadpleegd op 1 maart 2017).

S.N 2016: *Lijst van ridders in de Orde van het Gulden Vlies* [online], https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_ridders_in_de_Orde_van_het_Gulden_Vlies (geraadpleegd op 1 maart 2017).

S.N. 2016: *Huis Lannoy* [online], https://nl.wikipedia.org/wiki/Huis_Lannoy (geraadpleegd op 1 maart 2017).

S.N.2017: *Van middeleeuwse waterburcht tot hedendaags conferentiecentrum* [online], <http://www.kasteelterham.be/geschiedenis> (geraadpleegd op 1 maart 2017).

6. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

6.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Afzonderlijk document

6.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.